

SAMOUBOJSTVO KAO DRUŠTVENI PROBLEM: RASPRAVA IZ SOCIOLOŠKE PERSPEKTIVE

Mateja Šakić, bacc.soc
Hrvatski studiji, Zagreb
mateja.sakic@gmail.com

SAŽETAK

Samoubojstvo je kao društveni fenomen prisutno u različitim povijesnim razdobljima, kulturama i društvenim skupinama. Te okolnosti, uz biološke i psihološke čimbenike, bitno su utjecale i utječu na motivacijske sklopove i mentalna stanja počinitelja samoubojstva. Stoga je, osim individualne psihološke razine, taj fenomen nužno promatrati u povijesnoj perspektivi uz analizu društvenih i kulturnih procesa koji utječu na njegovu manju ili veću pojavnost. Drugim riječima, korijene samoubojstva zbog njihove složenosti nije moguće cjelovito analizirati ako se ne uvažavaju spoznaje iz različitih znanstvenih perspektiva. U ovom je radu, pored osvrta na te relevantne izvore spoznaja, posebna pozornost usmjerena na sociološku perspektivu. U istom kontekstu naglašena je važnost preventivnih programa kao najprimjerenije metode za smanjivanje pojavnosti samoubojstava na globalnoj, nacionalnoj i lokalnoj razini.

KLJUČNE RIJEČI: samoubojstvo, socijalna isključenost, prevencija samoubojstava

Samoubojstvo je individualni problem, ali ima socijalne uzroke i posljedice.

Alfred Adler

Uvod

Samoubojstvo je ozbiljan, potresan, ali i zanimljiv društveni fenomen. Čovjek je jedino živo biće kojemu je zbog razvijene svijesti poznata ograničenost vlastite egzistencije, a spoznaja o mogućnosti oduzimanja vlastitog života prisutna je već od djetinjstva. Samoubojstvo je tema prisutna u brojnim filozofskim i književnim djelima, a predmet je proučavanja i različitih znanstvenih disciplina kao što su antropologija, sociologija, psihologija, medicina i dr.

Ovaj rad bavi se samoubojstvom kao društvenim fenomenom. U radu je ponuđena analiza različitih gledišta na samoubojstvo, s posebnim naglaskom na sociološko gle-

dište. Osim toga, ukratko su opisane mogućnosti prevencije samoubojstava na trima razinama: globalnoj, nacionalnoj i lokalnoj.

1. Kratki povijesni pregled

Promatrano iz šire perspektive, pojam „samoubojstvo“ može se definirati kao svjestan i nasilnički čin prema vlastitom životu (Pilić, 1998.). Ovisno o pojedinim povijesnim razdobljima mijenjalo se shvaćanje i vrednovanje samoubojstva. Dok su se tom činu u nekim razdobljima i sredinama pridavali epiteti časti i hrabrosti, u drugim razdobljima i sredinama izjednačavan je s teškim zločinom, kukavičlukom, egoizmom i postupkom nedostojnim ljudskog bića (Stanić, 1999.).

U nekim primitivnim plemenima samoubojstvo je gotovo nepoznat čin, dok je u drugima ono postalo ili društvena norma korištena u rješavanju pojedinih problema ili čak religiozni čin (Stanić, 1999.). Primjerice, kod Eskima su samoubojstvo, u vidu žrtvovanja, vršili stari i nemoćni kada bi ponestalo hrane za čitav narod. Slično se događalo kod drevnih naroda (primjerice Vizigota i Tračana) koji su učestala samoubojstva staraca shvaćali kao pravo na dostojanstvenu smrt prije nego što postanu nemoćni i nepokretni.

Povijesni primjeri upućuju na društveno opravdavanje samoubojstva i zbog drugih razloga. Tako kod Gala sluga nije smio nadživjeti gospodara, a u Indiji su žene nakon muževe smrti bile spaljivane s muževim tijelom. Nasuprot tome, u staroj Grčkoj samoubojstvo je smatrano sastavnicom prava, slobode i dostojanstva svakog čovjeka. Međutim, to nije bio samo čin individualne odluke, pune slobode i osobnih poriva, već je bilo povezano i s odlukom Senata, koji je o tome donosio konačan sud.¹

Prije pojave kršćanstva uobičajeno se kvaliteti života davao veći značaj od njegova trajanja. U razdoblju ranog kršćanstva samoubojstvo se nije osuđivalo. Štoviše, mnogi su kršćani počinili samoubojstvo kao mučenici, jer su vjerovali u prolaznost života i blaženstvo nakon smrti. Stav kršćanstva o samoubojstvu ostao je isti sve do srednjeg vijeka kada se počeo mijenjati. Primjerice, Aurelije Augustin u svome djelu *De Civitate Dei* osuđuje samoubojstvo, izjednačujući ga s ubojstvom i smatrajući ih oboje zločinom i svetogrđem (Nikić, 1995.). Otada počinje službena osuda samoubojstva u okviru kršćanstva. Također, samoubojice su izopćavane iz Crkve te je zabranjivan njihov ukop na posvećenim mjestima. Konačna osuda čina samoubojstva, što kasnije postaje sastavnicom Kanonskog prava, dogodila se 1148. godine na Koncilu u Nimesu (Stanić, 1999.). Na temelju takvog moralnog vrednovanja samoubojstvo je u kaznenim zakonicima broj-

¹ Povijesni primjer je smrtna kazna koju je Senat izrekao Sokratu; izvršenje kazne bio je čin samoubojstva jer je Sokrat, po presudi Senata, na koju je pristao, ispio otrov.

nih zemalja tretirano kao kazneno djelo. Takvo je stajalište ostalo prisutno u zapadnom društvu dugi niz godina. Čak je ozakonjeno i oduzimanje cjelokupne imovine samoubojica bez ikakve naknade i obeštećenja u korist obitelji. U konačnici to je dovelo do toga da su samoubojice pokapane na izoliranim mjestima, bez crkvenog i vjerskog obreda.

Takva stajališta postupno se počinju mijenjati u razdoblju renesanse i prosvjetiteljstva. U vrijeme Francuske revolucije brojni teoretičari prihvatili su gledište da je samoubojstvo rezultat bijede pojedinaca ili pak optužba postojećeg društvenog poretka (Stanić, 1999.). To je utjecalo i na promjene u stajalištima prema samoubojicama te je dovelo do mijenjanja kaznenih odredbi. Primjerice, u Francuskoj je dekretom iz 1790. godine ukinuto kažnjavanje samoubojica, imovina im se više nije plijenila te su mogli biti pokopani kao i ostali umrli (Stanić, 1999.).

Od razdoblja Francuske revolucije do danas u zapadnoj civilizaciji prisutan je znatno tolerantniji odnos prema samoubojstvu nego u srednjem vijeku. Demokratski i humani društveni sustavi zalažu se za prevenciju i sprječavanje samoubojstava, a ne kažnjavanje. Kažnjava se poticanje i nagovaranje na samoubojstvo te pružanje pomoći pri njegovu izvršenju, ali protiv onih koji su ga pokušali počinuti ili počinili ne primjenjuju se nikakve sankcije. Takav odnos ugrađen je i u hrvatsko zakonodavstvo.

Zaključno, u raznim društvenim sustavima, socijalnim slojevima i povijesnim razdobljima samoubojstvo se različito objašnjavalo. Pritom je osuđivano ako je proizlazilo iz osobnih slabosti, problema i kriza ili opravdavano ako se temeljilo na altruizmu, plemenitim i širim društvenim interesima (npr. smrt zbog štrajka glađu u znak otpora nepravednim državnim režimima) ili raznim kodeksima časti, tradicije i običaja (npr. kapetan broda spašava putnike i posadu, a sam tone s brodom).

Ovaj kratki povijesni uvid u društveni odnos prema samoubojstvu potvrđuje tezu iz uvoda da se radi o složenom društvenom fenomenu koji zahtijeva ne samo kontinuirane znanstvene analize, već i na njima temeljene društvene akcije u smjeru humanijeg odnosa prema samoubojicama i mijenjanju društvenih okolnosti koje oblikuju negativan odnos prema samoubojicama i potiču samoubojstva.

1.1. Zastupljenost

Samoubojstva su češća u doba velikih ekonomskih kriza, a stagniraju u vrijeme gospodarskog napretka. Suprotno laičkom očekivanju, stopa samoubojstava smanjuje se tijekom ratnih razdoblja, a povećava u poratnom razdoblju (Kozarić-Kovačić i sur., 2002.). Najčešće se taj fenomen objašnjava činjenicom da je tijekom rata društvo jače integrirano (ljude vežu osjećaji ponosa i ljubavi prema domovini), dok nakon rata obično dolazi do ekonomskih i socijalnih kriza (mnogo ljudi ostaje bez domova, prekinute socijalne mreže i slično).

Također, poznata je činjenica da su samoubojstva češća u većim gradovima, a rjeđa u manjim mjestima i selima (Kozarić-Kovačić i sur., 2002.). Razlozi tome su višestruki, a glavni se odnose na pojačani stupanj socijalne kontrole u manjim mjestima i selima, kao i veći stupanj solidarnosti te razvijeniju komunikaciju među susjedima. Drugim riječima, grad nije suicidogeni čimbenik sam po sebi, nego je to gradski način života, koji otežava socijalnu komunikaciju i socijalnu integraciju.

Razlika u stopi samoubojstva također je i rodno određena pa je tako samoubojstvo dva do tri puta češće kod muškaraca, premda žene općenito češće pokušavaju samoubojstvo od muškaraca (Kozarić-Kovačić i sur., 2002.). Jedan od razloga zašto su žene neuspješnije u ostvarivanju svoje namjere leži u metodama izvršenja samoubojstava. Naime, žene obično koriste manje okrutne metode (npr. tablete, presijecanje žila), dok muškarci pribjegavaju okrutnijim metodama (npr. vješanje, upotreba vatrenog oružja). Za razliku od muškaraca, žene češće traže pomoć i time izbjegavaju stanje socijalne izolacije, koje može izazvati samoubojstvo.

Stopa samoubojstva raste s dobi, to jest češće se ubijaju ljudi starije životne dobi (Kozarić-Kovačić i sur., 2002.). Radi se uglavnom o usamljenim i bespomoćnim osobama, izoliranim od društva. Međutim, u novije vrijeme primijećen je porast stope samoubojstava i među mladima (Pilić, 1998.). Prema istom autoru mogući čimbenici koji dovode do toga su izolacija i pasivnost mladih, nesposobnost da preuzmu odgovornost i steknu nezavisnost, pritisak da postignu uspjeh, ali i alkoholizam i narkomanija.

Svaki dan u svijetu prosječno 1000 ljudi počini samoubojstvo, a istraživanja predviđaju da će se učestalost samoubojstava do 2075. godine povećati za 75% (Definis-Gojanović, 1999.). Promatrano po pojedinim zemljama u Europi najveću stopu samoubojstava ima Mađarska, a slijede ju skandinavske zemlje, dok najmanju stopu imaju mediteranske zemlje, poput Italije i Grčke (Definis-Gojanović, 1999.).

Prema Kozarić-Kovačić i sur. (2002.) u Hrvatskoj je od 1990. do 2000. godine prijavljeno 9987 samoubojstava. Stopa samoubojstva, koja se nije bitno mijenjala, iznosila je 19,26 na 100 000 stanovnika. Od ukupnog broja samoubojstava 74,9% počinili su muškarci, a 25,1% žene. Udane žene sklonije su samoubojstvu nego oženjeni muškarci, a kao mjesto izvršenja žene češće izabiru dom, dok muškarci samoubojstvo uglavnom čine izvan kuće. Pritom je najčešće korištena metoda kod oba spola vješanje (oko 50% slučajeva). S obzirom na dob, najrizičnija je skupina ona između 60 i 75 godina .

2. Društveni korijeni i posljedice

Kako je navedeno, fenomen samoubojstva zbog njegove je složenosti nužno analizirati iz multidisciplinarnе perspektive. Uz osvrt na druga gledišta, središnji interes rada usmjeren je na sociološko gledište i ono će biti istaknutije od drugih. Osim sociološkog, naglasak je stavljen i na druga srodna znanstvena i kulturološka gledišta na fenomen samoubojstva. To su antropološko-kulturološko, biološko, psihodinamsko, psihološko i religijsko.

Antropološko-kulturološko gledište u obzir uzima socio-kulturno značenje samoubojstva. U tom kontekstu povijesno određeni čimbenici (emocionalni, voljni i odgojni) te kult, tradicija i religiozne predodžbe utječu na izbore i postupke pojedinaca. Dakle, izbor načina i okončanja života pojedinca, prema antropološko-kulturološkom gledištu, određen je normama sredine kojoj pojedinac pripada, odnosno značenje samoubojstva razlikuje se od kulture do kulture.

Istraživanja samoubojstava u primitivnim društvima Azije i Afrike (Malinowski, 1926.) pokazala su negativne stavove prema tom činu. U kontekstu toga gledišta također je zanimljivo uočiti da u zemljama s najvišom stopom samoubojstava ima dvostruko više samoubojstava nego ubojstava, dok u zemljama s najvišom stopom ubojstava (El Salvador, Tajland, Puerto Rico) ima dva do pet puta više ubojstava nego samoubojstava (WHO, 1978., prema Pilić, 1998.). Taj fenomen mogao bi se objasniti etno-kulturološkim razlozima, odnosno nejednakim mogućnostima za eksternalizaciju agresije koju određena kultura tolerira. Što su uvjeti za usmjeravanje agresije prema drugim osobama nepovoljniji, veća je vjerojatnost da se ona usmjeri prema samom subjektu. Osim toga, u ratnim uvjetima, obilježenima kolektivnom ekspresijom agresivnosti, stopa samoubojstava drastično se smanjuje (Pilić, 1998.).

Biologijska istraživanja usmjerena su primarno na disfunkcije središnjeg serotoninergičkog² sustava, koja se povezuju sa suicidalnim ponašanjem. Tako je zapaženo da je kod osoba koje su pokušale samoubojstvo ili onih koje su ga počinile prisutna niža razina serotonina, kemijske supstance u mozgu povezane s depresijom, koja u konačnici može izazvati samoubojstvo (De Leo i Marazzibi, 1988., prema Pilić, 1998.). Osim toga, proučavan je i utjecaj hormona te je uočeno da stopa samoubojstava kod žena varira tijekom menstrualnog ciklusa, što znači da količina estrogena utječe na suicidalno ponašanje. Što se tiče utjecaja androgena, uočena je veća razina testosterona kod muškaraca koji su više puta pokušavali samoubojstvo u odnosu na one koji su ga počinili iznenada (Roland i sur., 1986., prema Pilić, 1998.). Neka istraživanja pokazala su da su ljevaci sklo-

² Serotoninergički sustav uključen je u regulaciju raspoloženja, emocija, spavanja i apetita (Schloss i Williams, 1998.).

niji samoubojstvima od dešnjaka (Chyatte i Smith, 1990., prema Pilić, 1998.).

Psihodinamsko gledište prvenstveno se temelji na Freudovoj teoriji (Pilić, 1998.). Freud (1961.) je postavio dvije hipoteze o samoubojstvu. Prema prvoj, samoubojstvo je napad na voljenu osobu s kojom se pojedinac poistovjetio, a koju je izgubio, te je ono stoga nesvjesno ubojstvo voljene osobe. Druga hipoteza temelji se na stajalištu da životom upravljaju dva instinkta - *Eros* ili instinkt života i *Thanatos* ili instinkt smrti, koji su u međusobnom sukobu. Ako se dogodi da instinkt smrti svlada instinkt života, osoba počini samoubojstvo. Međutim, Jung (1973.) ne prihvaća tezu o *Thanatosu* i samoubojstvo promatra kao čin iluzornog samoobnavljanja. Za njega je samoubojstvo smrt Ega koji je izgubio kontakt s realnošću pa mora doživjeti reinkarnaciju. U traženju uzroka samoubojstva oslanja se i na tumačenje snova.³

Psihološko gledište primarno se bavi čimbenicima povezanim s pojedincem i njegovom ličnošću te socijalnom situacijom u kojoj se nalazi u trenutku samoubojstva. Dok su se u ranijim istraživanjima više naglašavali čimbenici unutar pojedinca, novija istraživanja u razmatranju uzroka samoubojstava u obzir uzimaju i situacijske aspekte koji dovedu do određenih poremećaja kod osoba sklonih samoubojstvu. Lester (1988., prema Pilić, 1998.) ističe da samoubojstvo može biti posljedica lošeg socijalizacijskog procesa kod pojedinca jer je većina osoba sklonih suicidalnom ponašanju nezaposlena, ima problema s alkoholizmom i slično. Istraživanja su također pokazala da određene traume iz djetinjstva proistekle iz odnosa s roditeljima (npr. razvod, smrt ili odlazak jednog ili oba roditelja) mogu biti uzročnici samoubojstva u zrelijoj dobi (Phillips, 1979., prema Pilić, 1998.). Psiholozi navode da samoubojstvu prethode emocije srama, krivnje i frustracije (Shneidman, 1985.).

Samoubojstvo se u **moralnom vrednovanju** kroz povijest različito tumačilo. Platon osuđuje samoubojstvo, Aristotel ga promatra kao čin protivan društvenom dobru, a Vergilije u svojoj *Eneidi* samoubojicu osuđuje na paklene muke. S druge strane, stoici samoubojstvo smatraju najvišim izrazom slobode u trenutku kad objektivne okolnosti više ne dopuštaju život u skladu s vlastitim idealima. David Hume branio je pravo na samoubojstvo, a Montaigne je izjednačio vrijednost života s običnim stvarima - nije krađa oduzeti sebi novac, pa tako nije ni grijeh sebi oduzeti život. Stavovi filozofa i književnika, međutim, nisu bitnije utjecali na stav Crkve prema samoubojstvu. Sv. Ivan Zlatousti, Jeronim, Augustin i Toma Akvinski samoubojstvu pripisuju negativno značenje. U Bibliji se, međutim, o samoubojstvu piše bez posebne osude tog čina; u nekim slučajevima samoubojstva se čak i hvale.⁴ Ipak, treba napomenuti da Sveto pismo na više mjesta na-

³ Navodi primjer mlade žene koja je u djetinjstvu sanjala ružne snove, na koje nije emotivno reagirala, već ih je samo zapamtila, a u dvadeset šestoj godini se ubila. Moguće je da je tragičnu sudbinu njezina psiha predosjećala još u djetinjstvu.

⁴ Primjerice, kralj Šaul i njegov štitonoša izvršili su samoubojstvo kako ne bi pali u ruke neprijateljima; Ahitofel se objesio

vodi da je jedino Bog gospodar života i smrti. Polazeći od toga stava, judeokršćanska tradicija načelno je osuđivala samoubojstvo kao čin u kojem čovjek sebi jednostrano uzima apsolutnu vlast nad životom i tako odstupa od dijaloga s Bogom. Najnoviji Katekizam Katoličke crkve samoubojstvo svrstava u grijeh protiv pete Božje zapovijedi („Ne ubij“). Također navodi kako se samoubojstvo protivi ispravnoj ljubavi prema sebi i bližnjima jer nepravedno kida veze uzajamnosti sa širom zajednicom. Međutim, Crkva danas napominje kako i samoubojice mogu doživjeti vječno spasenje (Nikić, 1995.). Što se tiče ostalih većih religija i učenja, budisti smatraju samoubojstvo bogougodnim djelom, a u islamskim zemljama ono se strogo osuđuje, jer ga Kur'an izričito zabranjuje (Pilić, 1998.).

2.1. Sociološko gledište

Temelje sociološkoj tradiciji analiziranja fenomena samoubojstva postavio je Durkheim (1897.) kada je objavio svoju studiju *Samoubojstvo*.⁵ Smatrao je da samoubojstvo nije isključivo individualni čin te da sociologija može objasniti aspekte samoubojstva koje psihologija ne može. Prema njemu, stope samoubojstava i različiti tipovi društvenog konteksta međusobno su povezani. Samoubojstvo je povezano sa stupnjem društvene integracije tako što povećana dezintegracija vodi većem broju samoubojstava. Preko postojećih statistika o samoubojstvima pokušao je pronaći društvene uzroke samoubojstava. Koristeći se komparativnom metodom pokušao je utvrditi korelacije i uočiti obrasce koji će otkriti djelovanje kauzalnih odnosa u stopama samoubojstava. Pritom je najprije želio pokazati da su stope samoubojstava relativno stabilne u određenim društvima tijekom određenih razdoblja. Otkrio je konzistentne varijacije u stopi samoubojstava među različitim skupinama istog društva te da su stope samoubojstava više u pretežito protestantskim nego u katoličkim zemljama. Osim toga, otkrio je da su oženjeni ljudi manje skloni samoubojstvu od samaca, a obrazovaniji od onih manje obrazovanih. Također je utvrdio da je niska stopa samoubojstva povezana s političkim potresima i ratnim razdobljima.

Na temelju analize odnosa između stopa samoubojstava i niza društvenih čimbenika, Durkheim je definirao nekoliko tipova samoubojstava. Prvi tip je *egoističko samoubojstvo*, koje proizlazi iz nedovoljne integriranosti pojedinca u društvene skupine i šire društvo kojem pripada. Tim tipom objasnio je diskrepanciju između stopa samoubojstava kod protestanata i rimokatolika. Naime, katolička vjera snažnije integrira svoje pripadnike u religijsku zajednicu, odnosno ima strožu kontrolu nad savješću i ponašanjem

nakon što Abšalom nije prihvatio njegov politički zahtjev; Samson je srušio hram znajući da će tako poginuti on i svi njegovi neprijatelji Filistejci, a Razis se ubio kako ne bi dopao u bezbožničke ruke (Nikić, 1995.).

⁵ Samoubojstvo definira kao svaki slučaj smrti direktno ili indirektno proizašao iz pozitivnog ili negativnog akta žrtve prema sebi, pri čemu je žrtva znala da će proizvesti takav efekt (Durkheim, 1987.).

svojih pripadnika, dok protestantizam ohrabruje svoje pripadnike da razvijaju vlastite interpretacije religije. Taj je tip samoubojstva povezivao i s obiteljskim odnosima. Pritom je primijetio da su nevjenčani ljudi i ljudi bez djece manje integrirani u društvo od oženjenih i onih s djecom te stoga imaju manje odgovornosti za druge, što dovodi do povećane sklonosti egoizmu i višoj stopi samoubojstva. Drugi je tip *anomijsko samoubojstvo*, koje prevladava u industrijskim društvima. Taj tip samoubojstva događa se kad društvo nedostatno regulira pojedinca, odnosno kad dolazi do slamanja tradicionalnih normi i vrijednosti zbog brzih društvenih promjena, koje dovode do toga da društvene smjernice za individualno ponašanje postaju sve nejasnije, a pojedinci sve nesigurniji. Stope samoubojstva rastu tijekom razdoblja ekonomske depresije, ali i ekonomskog prosperiteta. Drugim riječima, ekspanzija i recesija donose sa sobom anomiju, a time i više samoubojstava. Treći tip je *altruističko samoubojstvo*, koje se događa kad je pojedinac toliko dobro integriran u društvo da žrtvuje vlastiti život zbog osjećaja dužnosti prema drugima. U tom kontekstu valja promatrati samoubojstva hinduističkih udovica nakon smrti njihovih muževa ili kraljevih sljedbenika nakon njegove smrti u društvu As-hantija. Posljednje je *fatalističko samoubojstvo*, do kojeg dolazi kad društvo pretjerano sputava pojedinca. Ono nema velikog značaja u modernim društvima, ali pomaže u razumijevanju visoke stope samoubojstava među robovima.

Samoubojstvo s društvenog aspekta ovisi o okolnostima vanjske situacije u kojoj se pojedinac našao i prirodi šireg društva. Prva okolnost odnosi se na individualnu bol i patnju pojedinca uzrokovanu nesrećama i nelagodnostima u kojima se našao. Međutim, da bismo shvatili uzroke povećanih stopa samoubojstava u određenim razdobljima, društvima i skupinama, moramo preispitati prirodu samog društva. Primjerice, ako su žene manje sklone samoubojstvima, valja obratiti pozornost na njihovu ulogu i položaj u društvu i primijetiti da su one povijesno manje bile angažirane u društvenom životu od muškaraca, što znači da su slabije osjećale njegov dobar ili loš utjecaj (Durkheim, 1897.). Udio samoubojstava u svakom je trenutku određen moralnim ustrojem društva. Pobude pojedinaca koji čine samoubojstvo na prvi pogled djeluju kao odraz njihova temperamenta, ali u biti su posljedica društvenog stanja u kojem se nalaze. Drugim riječima, privatni razlozi koji se obično navode kao uzroci samoubojstva odjek su moralnog stanja čitavog društva. Budući da svako društvo ima promjenjive karakteristike te sklonost samoubojstvu ima izvor u moralnom ustroju grupa, ta se sila neizbježno mora razlikovati od grupe do grupe i u svakoj od njih biti približno jednaka dugi niz godina. Pojedinci od kojih se sastoji neko društvo s vremenom se mijenjaju, a broj samoubojica unutar njega ostaje vrlo sličan sve dok se ne promijeni samo društvo. Primjerice, potrebno je nekoliko godina da se potpuno transformira sustav vojske, ali stopa vojničkih

samoubojstava unutar naroda mijenja se vrlo sporo (Durkheim, 1897.).

Reakcije na Durkheimov rad među ostalim sociolozima bile su dvojake. Jedna je skupina autora njegov rad ocijenila kao sveobuhvatan prikaz fenomena samoubojstva, koji je moguće nadopuniti, ali je u načelu neoboriv. Primjerice, Halbwachs (1930., prema Haralambos i Holborn, 2002.) je, koristeći nešto novije statistike o samoubojstvima i metode njihove analize, u cijelosti potvrdio Durkheimove nalaze. Međutim, otkrio je da razlike između života u urbanim i ruralnim područjima utječu na stope samoubojstava u nešto većoj mjeri od razlika između katolika i protestanata. Gibbs i Martin (1964., prema Haralambos i Holborn, 2002.) kao indikator društvene integriranosti rabili su pojam „statusna integracija“, koja se tiče razmjera u kojem pojedinci zauzimaju skupove društvenih uloga koji su obično povezani. Ljudi s visokim stupnjem statusne integracije imaju statuse koji se obično zajedno grupiraju (npr. posao i obitelj), a oni s visokom stupnjem statusne inkompatibilnosti imaju neuobičajene skupine statusa. Pojedinci s kompatibilnim statusima smatraju se dobro integriranim u društvo jer se pretpostavlja da imaju snažnije društvene odnose od onih s inkompatibilnim statusima. Što je veći stupanj statusne integracije u populaciji, niži je stupanj stope samoubojstava.

Druga skupina sociologa odbacuje neka načela Durkheimova pristupa. Među njima važno mjesto zauzima Douglas (1967., prema Haralambos i Hoborn, 2002.), koji kritizira korištenje službenih statistika u proučavanju samoubojstava te upozorava da odluku o tome je li neka iznenadna smrt samoubojstvo ili nesretni slučaj donosi mrtvozornik. Ta odluka pod utjecajem je drugih ljudi, poput članova obitelji i prijatelja preminulog. Dakle, statistike o samoubojstvu posljedica su pregovaranja među različitim uključenim stranama te su kao takve podložne iskrivljavanjima i pristranostima. Douglas također napominje da u raznim kulturama samoubojstvo može imati različita značenja.⁶ Baechler (1979., prema Haralambos i Holborn, 2002.) se koristio studijama pojedinačnih slučajeva samoubojstava i njihovom klasifikacijom prema značenjima, odnosno prema tipu rješenja koja nude i tipu situacije na koju su odgovor. U tom kontekstu navodi četiri tipa samoubojstva. Prva, *eskapistička*, ona su u kojima se život oduzima radi bijega iz neke nepodnošljive situacije; druga, *agresivna*, ona su kojima pojedinac želi nanijeti bol drugoj osobi ili ljudima; treća, *požrtvovna*, načini su postizanja nekog cilja koji pojedinac posebno cijeni, a četvrta, *ludička*, uključuju namjerno riskiranje koje može dovesti do smrti. Baechler smatra da se samoubojstvo ne može objasniti isključivo izvanjskim faktorima, već se barem dijelom mora obratiti pozornost na osobne čimbenike specifične za određenog pojedinca.

Naposljetku, neki autori kritiziraju navedene pristupe jer smatraju da stvarna stopa

⁶Pritom navodi kako su najčešća društvena značenja samoubojstva u zapadnom industrijskom društvu preobrazba duše, transformacija jastva, stjecanje naklonosti ili simpatije i način osvete.

samoubojstva ne postoji kao objektivna stvarnost, već je ona konstrukcija društvenih aktera. Tako se Atkinson (1978., prema Haralambos i Holborn, 2002.) usredotočuje na metode kojima se služe mrtvozornici da bi kategorizirali smrt.⁷ Samoubojstvo smatra interpretacijom događaja, koja potječe iz niza zdravorazumskih pretpostavki. Taylor (1990., prema Haralambos i Holborn, 2002.) je otkrio da niz čimbenika utječe na donošenje zaključka o samoubojstvu. Vjerojatnije je da će samoubojstvom biti proglašena smrt ljudi koji su bolovali od duševnih bolesti ili doživjeli neku vrstu društvenog neuspjeha. Navodi četiri tipa samoubojstava povezanih s dijametralno suprotnim situacijama; prva dva su *ektopična* (usmjerena prema sebi), a druga *simfizička* (usmjerena na druge). U prvu kategoriju spadaju *podložna samoubojstva* (osoba je sigurna u svoju odluku) i *tanatacija* (osoba nije sigurna u odluku, ali riskira). U drugu spadaju *žrtvena* (osoba je sigurna da su joj drugi zagorčali život) i *zapomagačka* (osoba je nesigurna u stajališta drugih o njoj pa ih želi provjeriti pokušajem samoubojstva).

Usprkos različitostima u pristupima navedenih autora, svima je zajednička i najvažnija teza da je samoubojstvo proizvod poremećenog odnosa između pojedinca i društva. Povećanje broja samoubojstava s vremenom nije nužno pokazatelj da su napori čovjeka za održanjem postali teži ili da su smanjene mogućnosti zadovoljenja opravdanih želja, nego da čovjek više ne zna gdje opravdane želje prestaju i koji je uopće smisao njegovih napora. Prosječno blagostanje neprekidno se povećava, iako ne nužno u najpravednijim omjerima. Povećana stopa samoubojstava ne potvrđuje veću ekonomsku ili socijalnu, već alarmantnu moralnu bijedu. Suvremeno potrošačko društvo svojim članovima nudi nove vrijednosti koje ne mogu zadovoljiti najdublji zahtjev ljudskog duha, a to je, izrečeno Frommovim rječnikom, pobjeda bivstvovanja nad imanjenjem. Potrošački hedonistički mentalitet temelji se na iluziji kako život mora biti ugodan i kako se sve ili barem većina želja mora zadovoljiti. Pozitivne vrijednosti ljudskog života pritom su devalvirane te, umjesto dobrih međuljudskih odnosa, rastuće solidarnosti i humanosti, sve dominantniji postaju agresija, nasilje, zločin i senzibilizacija navedenog. Logično je da diskrepancija između izvornih ljudskih potreba i mogućnosti da se one ostvare u društvu dovodi do rastuće pojave samoubojstava. Drugim riječima, samoubojstvo je oblik komunikacije u trenutku teške životne krize, odgovor na poremećenu globalnu komunikaciju, izlaz iz realne egzistencijalne krize, apel upravljen jednoj signifikantnoj osobi – bližnjem društvu (Stengel, 1964.).

⁷ On tvrdi da mrtvozornici u donošenju zaključka da je određena smrt rezultat samoubojstva drže relevantnima četiri tipa dokaza: postojanje oproštajnog pisma, određeni način umiranja (primjerice, gušenje plinom je vjerojatnije samoubojstvo od prometne nesreće), mjesto i okolnosti smrti te biografiju preminulog.

2.2. Socijalna isključenost i samoubojstvo

Socijalna isključenost poima se kao začarani krug koji čine nezaposlenost, siromaštvo i socijalna izolacija (Štuholfer i Matković, 2006.). Navedene sastavnice utječu jedna na drugu i rezultiraju višestruko uskraćujućim okolnostima, koje obično započinju gubitkom zaposlenja, koje vodi prema znatnom pogoršavanju životnog standarda, odnosno riziku siromaštva. Život u siromaštvu stvara teškoće pri traženju posla i dovodi do dugotrajne nezaposlenosti. U sociološkim i ekonomskim studijama ističe se da zaposlenost nije samo najvažnija odrednica položaja ljudi, već je ujedno bitna za stvaranje smisla, socijalne stabilnosti i kvalitete života te sudjelovanja u društvu. Nezaposleni imaju znatno nižu razinu psihološke stabilnosti i često su podložni depresiji i nezadovoljstvu, sve do samoozljeđivanja i samoubojstva (Šverko, 2006.). U isto vrijeme, nezaposlenost i siromaštvo otežavaju sudjelovanje u društvenim aktivnostima. Zbog nedostatka novca i stigmatizacije koju može uzrokovati nezaposlenost, reduciraju se socijalne veze i raste vjerojatnost socijalne izolacije. Ako se razdoblje nezaposlenosti, a time i siromaštva, produži, javljaju se tenzije u obiteljskim i bračnim odnosima, ali i vezama s prijateljima, susjedima i rodbinom. Nastala socijalna izolacija povratno nepovoljno utječe na izgled za zapošljavanje jer su takvi pojedinci odvojeni od izvora informacija i potpore potrebne u traženju zaposlenja.

Povezanost socijalne isključenosti i samoubojstava najčešće je neizravna. Naime, dugotrajno stanje socijalne isključenosti kod pojedinaca može pojačati djelovanje čimbenika navedenih u prethodnim poglavljima, što na kraju olakšava odluku o počinjenju samoubojstva.

2.3. Društvene posljedice

Samoubojstvo je uz ubojstvo i nesretni slučaj postalo jedno od najčešćih uzroka smrti, kako u svijetu tako i u Hrvatskoj (Modly, 1994.). U brojnim razvijenim zemljama samoubojstva se nalaze na trećem mjestu vodećih uzroka smrti kod adolescenata i na trinaestom mjestu uzroka smrti kod osoba svih dobi.⁸ Posljedice samoubojstava ne pogađaju samo žrtvu, već i druge. Bolne su za žrtvinu obitelj i poznanike te neugodne za svjedoke. Osim toga, štete čitavom društvu. Procjenjuje se da su ekonomske posljedice samoubojstava za društvo, kao što su gubitak produktivnosti i trošak zdravstvene i socijalne skrbi, nekoliko milijardi dolara godišnje.⁹

Na prirodnu smrt i nesreće teško je utjecati, ali pojava ubojstava i samoubojstava u velikoj mjeri društveno je uvjetovana. Sukladno tome, društvo mora prihvatiti svoju odgovornost. Samoubojstvo ima društvene uzroke te je, prema tome, društvena bolest, koja se može i treba liječiti društvenim sredstvima (Durkheim, 1897.).

⁸ http://www.hzjz.hr/epidemiologija/kron_mas/samouboj_09.htm (09.04.2010.)

⁹ http://www.hzjz.hr/epidemiologija/kron_mas/samouboj_09.htm (09.04.2010.)

3. Prema smanjivanju pojavnosti samoubojstava

Programe za prevenciju samoubojstava moguće je razvijati na globalnoj, nacionalnoj i lokalnoj razini.

Na **globalnoj razini** potrebno je potaknuti svijest o samoubojstvu kao jednom od vodećih uzroka smrti. Programi prevencije samoubojstava moraju biti prilagođeni različitim kulturalnim sredinama. Svjetski dan prevencije samoubojstava obilježava se svake godine 10. rujna, počevši od 2003. godine, na inicijativu Međunarodnog udruženja za prevenciju samoubojstava i u suradnji sa Svjetskom zdravstvenom organizacijom, s ciljem podizanja svijesti o potrebi prevencije samoubojstava na globalnoj razini. Uočeno je da se broj samoubojstava poveća nekoliko dana nakon što mediji izvijeste o pojedinom samoubojstvu.¹⁰ Stoga se organizatori ove akcije zauzimaju za osiguranje adekvatnog liječenja osoba koje su pokušale samoubojstvo, kao i odgovorno medijsko izvještavanje o samoubojstvima.

Tretman samoubojstva na **nacionalnoj razini** provodi se u tri etape (Hudolin, 1984.). Primarna etapa obuhvaća angažman kojim se nastoji smanjiti broj samoubojstava. Pritom se vode višegodišnja promatranja i analize u kojima se utvrđuje broj osoba koje su počinile i pokušale samoubojstvo te se na taj način pokušavaju utvrditi pojavnost i društveni korijeni pojave, što može pomoći u stvaranju antisuicidalne klime u društvu. Svaka država koja želi smanjiti problem samoubojstva mora biti spremna osigurati materijalne i duhovne uvjete za razvoj svojih pojedinaca. U tom kontekstu važnu ulogu ima primarna socijalizacija, odnosno zdrava obiteljska sredina u kojoj dijete stvara pozitivnu sliku o sebi. U školi pak treba stvarati ozračje povjerenja u kojem će djeca imati hrabrosti izreći svoje strahove i brige. U psihodinamici samoubojstva najvažniji je čimbenik potisnuta agresivnost. Stoga je važno naučiti mlade da izražavaju svoje emocije, pa tako i agresivnost, ali da to ne čine impulzivno, već kontrolirano i promišljeno. Sekundarna etapa orijentirana je na pojedince koji pokazuju samoubilačke namjere. Kako bi im se pružila pomoć, potrebno je otvarati centre u kojima će se zapošljavati osobe specijalizirane za rad s takvim pojedincima, kao i volonteri, posebice oni koji su prebrodili isti problem i mogu pomoći na temelju vlastitog iskustva. Mogući je razlog samoubojstva nemogućnost i nespremnost prihvaćanja i podnošenja patnje i unutarnje tjeskobe. U takvim slučajevima najbolja je prevencija pomoći ljudima da osmisle svoj život i, posebno, svoju patnju.¹¹ Tercijarna etapa usmjerena je na osobe koje su već pokušale samoubojstvo. Njih je potrebno hospitalizirati i primjerenim tretmanom pokušati spriječiti ponovni pokušaj samoubojstva u budućnosti.

¹⁰ <http://metro-portal.hr/vijesti/svijet/dan-prevencije-samoubojstava> (09.04.2010)

¹¹ Viktor Frankl, bečki psiholog i psihijatar, u svojoj knjizi *Zašto se niste ubili piše kako su u koncentracijskim logorima Drugog svjetskog rata preživjeli samo oni zatvorenici koji su znali i htjeli osmisliti svoju patnju.*

Poznata krilatica „misli globalno, planiraj nacionalno, djeluj lokalno“ primarno je korištena u akcijama očuvanja okoliša, ali jednako dobro može se primijeniti i na druge društvene akcije, pa tako i prevenciju samoubojstava. Zbog više spomenutih socioloških i psiholoških čimbenika samoubojstava povezanih s društvenim kontekstom u kojem se oni događaju i ličnošću samoubojica, razumljivo je da se preventivni programi tek na **lokalnoj razini** mogu efikasno provoditi. U tom kontekstu, pored spomenutih globalnih i nacionalnih akcija za smanjivanje pojavnosti samoubojstava, važno je da se u prevenciju samoubojstava uključe svi: javnost, humanitarne organizacije, istraživači, psiholozi, psihijatri, političari, zakonodavci, volonteri i ožalošćeni zbog samoubojstva bliske osobe.

Zaključak

Na temelju uvida u različite aspekte društvenog fenomena samoubojstva razvidno je da je to problem koji ima povijesnu, kulturološku, znanstvenu, religijsku i globalnu dimenziju. Zato je o njemu teško raspravljati iz vizure samo jedne perspektive jer se nužno suočavamo sa selektivnošću pogleda. Stoga se ovaj rad osvrće na sve relevantne aspekte te se u okviru znanstvenog raspravljanja o fenomenu samoubojstva ukazuje na nužnost multidisciplinarnog pristupa. Budući da je sociološko gledište među relevantnijima u analiziranju samoubojstva kao društvenog fenomena, središnja je pozornost u radu usmjerena na raspravu o njegovim društvenim korijenima i posljedicama te suvremenim pristupima na globalnoj, nacionalnoj i lokalnoj razini u sprečavanju samoubojstava ljudi te smanjivanju društvenih posljedica koje nastaju kada se ona događaju.

Iz predočenog pregleda literature i različitih pogleda na fenomen samoubojstva jasno proizlazi da postoje poteškoće u njegovu definiranju, preciznom određivanju uzroka i posljedica te efikasnim metodama sprječavanja. Činjenica je da su znanstvena istraživanja bitno pridonijela objektivnim uvidima u fenomen samoubojstva i time potisnula odnos prema njemu temeljen na stereotipima, predrasudama ili jednoperspektivnim kulturološkim pogledima. Isto tako znanost pomaže u razvijanju programa prevencije, koji su najprimjerenija metoda u smanjivanju pojavnosti suicida. Međutim, znanost sama po sebi nije dovoljna da se problem samoubojstva na globalnoj, nacionalnoj i lokalnoj razini riješi u skladu s društvenim očekivanjima. Razvidno je iz predočenih činjenica i teorijskih objašnjenja u radu da je, uz kontinuirana znanstvena istraživanja, nužno sinergično djelovanje svih društvenih aktera kojima je poboljšanje kvalitete življenja i ostvarivanje ideala zdravog društva temeljni cilj.

Literatura

- Definis-Gojanović, M. (1999.), Samoubojstva u Republici Hrvatskoj (analiza mortalitetnih podataka), *Vladavina prava*, 3: 171-181.
- Durkheim, E. (1987.), *Le suicide: étude de sociologie*, Paris, Presses Universitaires de France. U: V. Cvjetičanin, R. Supek (2003.), *Emile Durkheim i francuska sociološka škola* (str. 186-324), Zagreb, Naklada Ljevak.
- Freud, S. (1961.), *Beyond the pleasure principle*, New York, Liveright Publishing Corporation.
- Haralambos, M., Holborn, M. (2002.), *Sociologija: teme i perspektive*, Zagreb, Golden marketing.
- Hudolin, V. (1984.), *Psihijatrija*, Zagreb, Stvarnost.
- Jung, C. G. (1973.), *Čovjek i njegovi simboli*, Zagreb, Mladost.
- Kozarić-Kovačić, D., Grubišić-Ilić, M., Grubišić, F., Kovačić, Z. (2002.), Epidemiological indicators of suicides in the Republic of Croatia, *Društvena istraživanja*, 11: 155-170.
- Malinowski, B. (1926.), *Crime and custom in savage society*, New York, Harcourt, Brace.
- Modly, D. (1994.), *Objašnjenje trileme: ubojstvo, samoubojstvo, nesretni slučaj*, Zagreb, MUP.
- Nikić, M. (1995.), Samoubojstvo: psihodinamika, prevencija i moralno vrednovanje, *Obnovljeni život*, 2: 185-200.
- Pilić, D. (1998.), *Samoubojstvo: Oproštajna pisma*, Zagreb, Marijan express.
- Schloss, P., Williams, D. C. (1998.), The serotonin transporter: A primary target for antidepressant drugs, *Journal of Psychopharmacology*, 12: 115-21.
- Shneidman, E. S. (1985.), *Definition of suicide*, New York, Wiley.
- Stanić, I. (1999.), *Samoubojstvo mladih - velika zagonetka*, Zagreb, Medicinska zaklada.
- Stengel, E. (1964.), *Suicide and attempted suicide*, Baltimore, Penguin Books.
- Štuholfer, A., Matković, T. (2006.), Istraživanja socijalne isključenosti – empirijska analiza socijalne isključenosti. U: N. Starc, L. Ofak, S. Šelo Šabić (ur.), *Siromaštvo, nezaposlenost i socijalna isključenost* (str. 26-37), Zagreb, UNDP.
- Šverko, B. (2006.), Istraživanja socijalne isključenosti – nezaposlenost i socijalno isključivanje. U: N. Starc, L. Ofak, S. Šelo Šabić (ur.), *Siromaštvo, nezaposlenost i socijalna isključenost* (str. 38-47), Zagreb, UNDP.
- *** (2009.), *Dan prevencije samoubojstava*, Metro portal, <http://metro-portal.hr/vijesti/svijet/dan-prevencije-samoubojstava> (9.04.2010.)
- *** (2009.), *Prevencija samoubojstava u različitim kulturama*, HZJZ, http://www.hzjz.hr/epidemiologija/kron_mas/samouboj_09.htm (9.04.2010.)

ABSTRACT

Suicide is a social phenomenon present in different historical periods, cultures and social groups. These circumstances, along with biological and psychological factors, significantly influenced and influence motivations and mental states of the perpetrators of suicide. Therefore, in addition to individual psychological level, this phenomenon

must be observed from historical perspective, along with analyzing the social and cultural processes which affect its lower or higher prevalence. In other words, the roots of suicide, because of their complexity, can not be comprehensively analyzed without taking into account the findings from various scientific perspectives. In this paper, in addition to summarizing these relevant sources of knowledge, special attention is given to the sociological perspective. In this context, the importance of prevention programs as the most suitable method for reducing the incidence of suicides at the global, national and local levels is stressed.

KEYWORDS: suicide, social exclusion, prevention of suicides